नं० ७६३-घ

४ पत्र

कविकल्पलता

नं. ७६३-घ
पत्राणि ४ (शीर्ण)

कविकल्पलतापत्र ४

नं० ६५।२६

कविकल्पलता

४ पत्राणि — नागरी

अलंकारशास्त्रम्

कर्ता देवेश्वरः — श्लोकाः ८८

[illegible]

...नयेत्येवमेकाक्षरादिकं ११ आदौ साध्यं पदं स्यात्पश्चेषं कुर्याद्विशेषणैः विशेष्यार्थी वर्णा
...यक्रियागुणैः १२ सादृश्यपरिवाराद्यैः क्रियते सविशेषणैः यथाम्बुधाम्बुधूर्वलोतिष्टतैः क्रीतांत
रिक्षो हरिणं दधानः महत्तमो घ्नन्जनतापहारी मृगेन्द्रवद्राजति रूक्षमध्ये १३ बंधुश्चारः सुहृद्वादीकल्पः
प्रख्यः प्रभः समः देशीयदेश्यदिवाभः सोदराद्याः स्वार्थकाः १४ यथेन्दुर्बंधुर्मुखमाश्री चौरो हरश्रियः सुहृत्
कुंदवादी हंसकल्पः क्षीरप्रख्यो यमप्रभः १५ गंगासरोजदेशीयः शेषदेश्यः सुधारिपुः विसाभस्तपश्शौरा
श्रि कैलाशोदरसोदरः १६ कथानगरसर्वार्थविस्तृतस्त्यादिवर्णनैः लोकानां हृष्टचेष्टाभिः छंदोभ्यासः
क्रमो यथा ७ अयोध्यायां दशरथो राजा चत्वारस्तस्य सूनवः रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताइति विश्रुताः १८ धू
तध्वांतमरं रत्नैर्विश्वविस्मेररश्मिभिः राजधानीदिनस्येव नस्पुरं द्योतते सदा १९ स्थालीभाल्यनक्षर्णीयम
तोर्मिभिः शोभते घटः पटः संलक्ष्यते सूक्ष्मः सान्तर्हितेन्वलीरियं वधूः २० प्रातः कृतश्रमः स्नातोर्चितदेवकृता
शनः भुक्तान्नः कृतसत्कारः सायं शय्यागृहं ययौ २१ पुष्पाणि पाणिदेशो सो हत्वा क्रीडति कौमुकः तांबू
लिकोत्र तांबूलं पश्यपश्यस्पार्थयत्यसौ २२ तदर्थान्यपदैः स्वान्यश्लोकस्य परिवर्तनात् तत्रैवच्छंदसान्यस्मिन्छ
न्दोन्तरं यथा २३ प्रत्यर्थिपृथिवीपाल तमोजाल दिवाकरः नीतिव्रतति पर्जन्यो राजते जगतीपति २४
प्रत्यनीकावनीकांत ध्वांतविध्वंसनी शुभान् नयवल्लीवनाम्भोदः शोभते भूमिवल्लभः २५ प्रत्यर्थिपृथ्वी
हृदयाधिनाथ ध्वांतौघविध्वंसनवासरेशः सन्नीतिवल्लीवनवारिवाहो विभ्राजमानो यादयितो विभाति २६ दुर्दं

राशिधरणीधरोद्धतध्वांतखंडनविखंडनोऽस्तु मान् नीतिवल्लिवनन्तनांबुदो मेदिनीपरिदृढो विराजते २७ यतिसं
गो नाम धातुभागभेदेऽपि वेद्य यथा पुनातु नरकारिरुक्मभूषितकरांबुजः २८ द्विविधं स्वं ययं वदे गोविंदपदद्वयं स्वरसं
धौ तु न स्त्री स्त्रोतु मूर्त्तिभवतो यथा नमाम्यहिमभक्तिभेदे भारत्येवरं जितरूपवित् क्वचित्तु साद्य यथा देवाय नम श्वेंदुमौलये
३० चादयो न यथोक्तव्याविच्छेदात्परतो यथा नमः शिवाय कृष्णाय च दानवविनाशिने ३१ एकस्वरोपसर्गेण वि
छेदः स्फुरति सौख्यकृत् यथापिनाकपाणिं प्रणम्य मामि स्मरणासनं ३२ एवं यथाययोद्वेगः सुधियां नोपजायते तथा त
यामधुरतानिमित्तं जातिरिष्यते ३३ अवक्र्यापि मधुरा मनोहरति भारती नमो निश्चयसंकाशाम मञ्जुनादे व कोकिल
३४ इति प्रथमस्तवके छंदोभ्यासो नाम प्रथमं कुसुमं ॥१॥ ॥सामान्यशब्दः कथ्यते क्रमादेकाक्षरादयः श्रीमोहे
हिनुनिःसन्निः प्रविज्ञागानुसं यथा १ श्रीकृष्ण भो केशव हे हरे शान्ति पीडितारे सुमतिं प्रयच्छ निकाममासे व्यविमास
नुत्वं सद्योगिनां चेतसि संगतो हि २ स्फुटं स्फूर्जत्स्फुरत्स्फारं सारं तारं चरं परं शांग्यप्राज्यं प्रियं प्रेष्ठं श्रेष्ठं ज्येष्ठं मुकुंदं कुं
३ कीर्त्येकाम्यकप्रकीर्तेमंजुमंजु मंजुमहन्मिलन् गाढं वाढं दृढं प्रौढं वल्गु वालोत्पलत्कुलन् ४ स्वैरं सम्यक् प्रसादा
त्सत्तत्पं नित्यं ध्रुवं द्रुतं धुर्य्यं वर्य्यं पुनः प्रायः सुहुत्सद्योऽभ्यशंलसन् ५ ननु नाम किल क्रीडाच्चैव जातु जैवा त्वलु श्री
मदुच्चैः शनैर्मा च्याद्वंगत्सिंशाचिरं परि ६ ध्रुवतरं जरितिप्रकटं सपदि प्रसभं रुचिरं निविडं सुगमं प्रवरं विकसद्विहसद्विम
भ्रत्पनोकोविदःअच्छकलं वल्गु लसवरं ७ सर्वदा सर्वथा सर्वतः शीघ्रतः संवरं संततं निश्चितं वेगतं उच्चैः रंजसा नित्यशः
हृदयाधिनाथ प्रोल्लसद्विस्फुरत् ८ प्रोद्दामविभ्राजदुत्तुंगविस्फूर्जदुत्तानप्रेमाद्य विस्फारन् विक्रीडन् सद्ध्याय स

वमित्यंबुधेस्तत्तरालिमयोज्ज्वालि ९ मनोहरं मनोरमं समंततः समीहितं वरद्युतिस्फुरत्प्रभं मनोज्ञव
... १० रयादेव जवादेव सर्वकालं स्तुतिश्रितं स्फारशोभं प्रभायुक्तं स्फूर्जच्छायं श्रिया युतं ११ वराभोगं वज्रश्री
कं लसत्कान्तिस्फुरद्यशः घनच्छायं स्फटिकस्थं सुशोभायुक्तं विकस्वरं १२ चतुरस्रं प्रवरश्रीकं रुचिरच्छायं स्फुटल
क्ष्मीकं बहलश्रीमत् कलया युक्तं विलसद्रोचिः प्रचुरज्योतिर्द्युतिरोचिष्णु १३ विलसच्छायं स्फुटलक्ष्मीकं बहलत्व
विप्रसरत्प्रभं प्रसरद्रसं सुखमामयं वज्रवैभवं नु विभासुरं कलयान्वितं मलवर्जितं १४ स्फुरितोद्योतं खचितं श्रिया विकि
रोच्छ्रये प्रमदालयं घनविभ्रमं भुवनाद्भुतं वरदीधितिद्युतिसुंदरं १५ पंचाहतं अद्भुतवैभवमर्हितं महोत्सवमुज्ज्वलभा
२ सितं भूरितरद्युति कीर्तिनिकेतनमद्भुतमाकृति चातुरचारुविसुंदरदीधिति १६ मनोहरच्छायमुदंचितद्युतिः स्फुरत्प्रभा
घनश्रियायुतं समुल्लसत्कीर्तिविभावभासितं निवेशयमित्थं तु षडस्रं पदं १७ समुच्छ्रयितशोभाढ्यो रोचिर्निवहरोचितः
चातुर्यचमत्कलाशाली कांतकांतिनिकेतनं १८ वल्गुवल्गुद्रवल्लक्ष्मीर्महामहिममंदिरं शोभासंभारसंशोभादीप्तिमंडलमं
डितः १९ प्रभाप्राग्भारसारश्रीरुद्यदुद्यतरद्युतिः मनोरमतमच्छायं विभावैभवशोभितः २० चमत्कारकरस्फारप्र
भाप्राग्भारभासुरः मनोरमतमक्रीडत्कीर्तिमण्डलमण्डितः २१ मनोहरतरस्फूर्जदूर्जस्वलकलोज्ज्वलः अत्युद्भु
तवपुर्लक्ष्मीशोभितक्षितिमंडलः २२ मनोहारितरच्छायकायच्छायवयान्वितः प्रीतिस्फीतिकरस्वैरत्वप्रभासंहतिसं
हतः २३ विस्फुरद्रश्मिविस्मेरविस्मयाविष्टविष्टपः नयनानंदनोद्दामरामणीयकमन्दिरं २४ अवनीतलवर्तिहृष्टा
ममतोष्णसंमहैककुलगेहं चिंताकर्षमहौषधिरधिवासः कांतिकेतकस्याः २५ परिस्फुरत्कीर्तिभरः प्रचारकः स्वपीडने २

नोपिपदोपकारकः समीपभाजां हृदये कुहारकः स्वभावसौन्दर्यविशेषभूषकः २६ जगत्प्रमोदोच्छ्रयदानसज्जनः
शुभौखलध्वंसबलप्रभंजनः नियंत्रितालोकमनस्तुरंगमः स्थिरीकृतालोककदृष्टिदंगमः २७ प्रमोदपात्रीकृतसर्वभूत
लः प्रतिदृणहीणगुणोर्मिशीतलः समुल्लसद्दीधितिपुंजमंजुलः समस्तचित्तोत्सवकृत्स्वभावतः २८ श्लोकत्रयेपि पादीतर
लयितपश्चेतेतरं॥ जगत्त्रयैकीतमनोज्ञताभूरनन्यसाधारणकीर्त्तिकांतः अव्याजमाधुर्यसुधानिधानं मनोविहङ्गाहरणैकपा
शः २९ निरवद्यसमुद्यदुज्ज्वलेस्वगुणश्रेणिमनोहराकृतिः त्रिजगज्जनचिंतचित्रकृन्नयनानंदसितामवर्त्तिका ३०
अवनीतलहृत्तिलोचनामृतवर्त्तिः प्रमदैकमंदिरं घनविस्मयचित्रशालिका हृदयांभोरुहभानुमंडलः ३१ हृद्यतरद्युति
वारिपयोधिर्लोकविलोचनशीतमयूखः चारुतमापघनौघनिवेशो भूवलयस्थितिविस्मयहेतुः ३२ मुख्यो स्थानी सं
पदां संमदानां लीलास्थानी भाविता भाविताने: पुंसां नेत्रद्वंद्वपीयूषवृष्टिर्बिम्बो द्वामाश्चर्यहर्म्येद्वशैलः ३३ उद्यदुज्ज्व
लगुणौघमेदुरो रामणीयकविलाससमंदिरं सुंदरावयवसंनिवेशनः कालिकांतमरमासुराकृतिः ३४ गुणगणप्रकरै
कमहोदधिः सकललोकविलोकनचंद्रमाः विलसदुज्ज्वलकीर्त्तिनिकेतनं सहृदयौघचमत्कृतिकारणं ३५ लसदंगरु
चिप्रचयेन युतो नयनौघमधुव्रतफुल्लवनं हृदयाब्जविजृंभणतीक्ष्णकरो घनविस्मयसंभवबीजमहं ३६ तडित्पुंजमं
जुप्रसर्पत्प्रतीकप्रभापूरदूरावधूतांधकारः मनोमीनहर्षप्रकर्षैकवर्षं दृगंभोरुहानंदसंमोहहेतुः ३७ अखिलज
गद्वेश्यमाणलक्ष्मीः स्वगुणविराजितमिरंगकैः प्रशस्तं वसतिरतिवलक्षदक्षपक्षप्रकरविजित्वरकीर्त्तिकौमुदीनां ३८
हतः २२ वस्तुरितोपकरस्वरूपः शोभान्वितावयवसुंदरसन्निवेशः॥ दूरान्निरस्त खलदुर्वचनावकाशो व्याजृंभमाण
ममलोत्ससंमदैककुं ३९ प्रत्यस्ततन्वदखिलावयवानवद्यः श्रीघनिजोज्ज्वलगुणप्रकरामिरामः आनंदिभिः सहृदये

…यामिरमितश्च विराजमानः ४० कृतकतरलवितैः सज्जनैः स्तूयमानास्त्रिभुवनजननेत्रहेत्रपीयूषवृष्टिः
…सद्गुणाच्च रूपसंपन्निधानं सकलमलविमुक्तः साधुवादेन युक्तः ४१ मुखरखलखरोक्तिध्वान्तविध्वंसनेन्दुर्विलस
दमलकायव्याप्तलोकेतकीर्तिः अनणुगुणमणिश्रीश्रेणिविश्रामधाम दोषितनिखिलदोषः सर्वसंतोषहेतुः ४२ समु
द्यत्संगमस्मरमनोज्ञद्युतिभरेण मनोमीताहृष्टिप्रवलवडिशं कामभृगयोः धनाश्चर्यस्थानं जगति कुतकोत्तानसदृशो
नराणां मानेदामृतलहरिदुग्धं बुधिरयं ४३ उच्चैःश्वेतो हरिणहरिणाखर्वगंधर्वगीततततन्नेत्रावलिमधुलिहामाकर
दःप्रवाहः सर्वाश्चर्यप्रदसमुदयद्रूपसंपन्निधानं चं चन्द्रोचिः प्रचयनिचयच्छन्नसंपन्निधानः ४४ सकलजनताचित्ताश्च
र्यप्रदप्रकटोल्लसन्मधुरिमगुणपरिपाको हेकस्फुरद्युतिसुंदरः नयननलिनानंदोद्भासग्रहाधिपमंडलोमिलदवयवश्री
स्त्रिजान्वयभूषणं ४५ लसद्धनरसच्छटा नयनमीलि…योऽजन्मिनामुदं चदतिसुंदरप्रस्मरप्रभातैर्भासुरः अमंदगुण
मंदिरं सुभगतोलतामंडपः समस्तजनविस्मयप्रदसमुल्लसत्स्वाकृतिः ४६ अवयवसन्निवेशजितसर्वमनोज्ञचयो घनवसु
धाजनेक्षणसुधारससेचनकं सहृदयमानसांजनिविजृंभणतीक्ष्णकरो द्युतिभरमासितोकृततयातिचमत्कृतिकृत् ४७ स
र्वावयवविनाकृतः कृतपरीरंभः समस्तैर्गुणैरानंदैकनिदानमानदपतिः क्ष्मावासिसाक्षिस्तुतः उन्मीलन्निजकीर्त्तिकेतकस
माकृष्टाखिलपुष्पंधयोविद्वन्मीनसुराजहंसविसरावासायसोर्ध्वंसरः ४८ सान्द्रानन्दसुधासमुद्रलहरीसामाज्यमग्ना
त्मभिः सर्वैः सर्वकलाकलापकुलैः शश्वाको समुद्दीपितः उद्येद्द्युतरोसकांतिपटलीविन्यासरम्याकृतिः साधारणपद
व्यतीतसहजोन्मीलंतनुश्रीधरः ४९ अंगप्रत्यंगरङ्गन्प्रचुरतरमहाकांतिभाराभिरामो निर्व्याजभ्राजमानोनणिमगुणा
गणश्रेणिविश्रामधाम लोकैरालोक्यमानः प्रमदजलपरिप्लुक्तनेत्रारविंदैरानंदस्यैकसारः सकलवसुमतीमंडलीसार

3 ३

भूतः ५० एवं सामान्यकैः प्रोक्तैः शैविस्तरेण निवेदितैः दक्षैरूह्य न्दस्तु सर्वं बुकर्त्तव्यं पदयोजनं अथ संस्कृतप्राकृतयोः समाः हाराहारवि
हारसारस्वरसाः संभोगभोगासुराः संहारामरसमरवारवारणगणाः ओंकारतारा करः लोलोल्लासविलासवायसहराहंकारहीरांकु
राः नीहारो स्वागततालतरलागोविंदकंदोदराः ५२ तरु[illegible]णतरुणिदासामोहंसमोहहासाः खुरखरतनुघासावासरारंभमासाः
करकेरिकरकीलाकोलकल्लोलधीरा मलमलयकरीरा वामदेवा शिवीराः ५३ नरकरकककरंकोदंडचंडालरंकाः दरसरलकरं
कोकंबलाकारवंकाः खलबहलकुरंगा देहसंदेहसंगाः वरकुवरखरंगाम्बारसंचारभंगाः ५४ अरिहरिवरिणहाः कुंवकंगाहि
दाहाः परिसरकरहाहा मंजुमंजीरवाहाः अचलकलकुमाराः कुंभकुंभीरमाराविरलकवलजाराः सुंदरोदारपाराः ५५ जंवीरके
सरिवराहमुरारिकालाः कंकोलकुंतलचमूरुचिरामवालाः आतेहराङ्कुरूपासंगखोलतोलाः संसारकेरलसमीरणटंकमालाः
५६ आसारचामरकुलीरतुरंगसूराः कंकालकंदलकरालविलासपूराः हेरंबकंबुविधुसिंधुबुधांधबंधाः कुंदेंदुमंदरसमीर
समूहगंधाः ५७ भीमांकसंगरकिरीटतमालकुंजा हिंतालतोमरमहीरुहबिंबपुंजाः डिंडीरपिंडपरितोमरकोणसाणाः [illegible]
संरंभपंकजरमेशविकारबाणाः ५८ बसंतवासवेशंतवल्लवासववासराः कासारसारसरसाः किरणाकृपाणवारणाः ५९ एते पुल्लि
ङ्गाः हेलाखेलाकलामालारसालाकाहलावला कीलालीलावल्लावालालोलादोलावसामसी ६० धरणीभरणीगोलीरोहिणीर
मणीमणी वीणावाणीरसावेणीरीगरं गातरंगिणी कंदलीलहरीवारीरामाभेरीवसुंधरा कालीकरालीचामुंडारंभारंडातुला
मही ६१ एते स्त्रीलिंगाः जलपलफलमूलं वारिकीलालतूलं बलयलल्लडुकूलं लिंगगंभीरकूलं सलिलकमलचीरं तुच्छ
राजीवनीरं हलरजतकुटीरं दात्तुनालंपटीरं ६२ कारणं रोहणं चेलं कुहरं वरमंदिरं कुड्मलं मंडलं तामरसं कुंडलं मंगदं ६३
गलमालिविधानङ्गणकरणंकुलं तो॰रणं मरणं तुंगमलय॰ चुम्नमासुरं ६४ एते नपुंसकलिंगाः भगाग छदेहिसंगेहरकुल
अवलोकयावचिंतय[illegible]ः नीहारहारहरिणांकहराट्टहासकैला

धाः शोभाहिहंसघनसारहरींद्रनागहिंडीरनिर्झरशरन्मघनचंद्रकांताः ६७ शृंगारसागरतडागजटागयागम
द्वाधितादाः नाराचकाचकचकीचकचंचरीकाः चारणचारणगणगणहोणकाणत्राणाः ६८ संसारसारसारसारिरसा
लसालकंकालकालकलिशैलखलालकाकाः किंजल्ककरसंकरकीरहीरलंकेशगरकेशरदेशलेशाः ६९ आनंदनंदनधनंम
जयखंजरीटाकीटाग्निकंटककटाहकटाक्षयक्षाः दक्षाक्षयक्षनखकोचनपत्रयंत्राः तोकरोधकंधराधरधीरसीराः ७० एतेपुं
ल्लिंगाः गंगागीतासतीसाध्वीसीतासंध्यागदागया आज्ञाःकाञ्चीनिशानाशाकीर्तिःशांतिःदिशारसा ७१ आशानिद्राहरिद्रा
द्रकुद्राशालाशाष्धतिःहेतिः छायाजायाकृपाकांताधात्रीरात्रीरतिर्गतिः ७२ एतेस्त्रीलिंगाः करणचरणतक्रंक्षेत्रनक्षत्रव
क्रैरजतशतशरीरंचीरनीरक्षितीरं धनकेनकनिधानंध्यानसंस्थानदानं नलिननगरगोत्रछत्रनेत्रास्थिगात्रे ७५ आलि
गनस्थानशिरश्चरित्रंजलस्थलस्नानकलत्रचित्रं कीलालजालालकनालदैन्यलिंगंगणारण्यहिरण्यसैन्यं ७६ गंजनाजिन
यानास्त्रकुंकोचनाननकाननं हाटकंनाटकंनाट्यंतैलंचैलंरसातलं ७७ देवनंसदनंज्ञानंनिदानंदधिचंदनं अक्षरंलवणंलस्स
4 शल्यंशस्त्रंदलंहलं ७८ एतेनपुंसकलिंगाः आश्नातेस्तिचकास्तिनिंदतिरुजत्याज्ञासतिक्रीडतिध्यायत्यचेतियाचतेघातिहरस्ता
राधयतिश्रस्यति त्रोतेगच्छतिछतिनयत्यायातिहंतिहंतीहतेस्नातिस्नातिदत्तातियातिजयतीत्याद्याःक्रियास्तितयेत ७९ इति
सामान्यशद्वानामद्वितीयंकुसुमं अथवर्णानिकंपंतेतानियानिकवीश्वरैः महाकाव्यप्रवृत्तेषुप्रबंधेषुवबंधिरे १ राजाराज
वधूपुरोहितकुमाराश्रेमात्यसेनाधिपादेशग्रामपुरीसरोब्धिसरितोद्युधानवन्याश्रमाः मंत्रोदूतप्रयाणमृगयाश्वेमर्त्तनेंदू
दयावीवाहोविरहस्वयंवरसुरापुष्पावुचलारतौनृपकीर्त्तिःप्रतापान्नादुष्ट★स्तिविवेकता धर्मप्रयाणसंग्रामशस्त्राभ्यो
सनयस्तमाः ४ प्रजारंगो